

DIŞA AÇILMA SÜRECİNDE DÖVİZ KURU POLİTİKASI*

Ahmet AY**

ÖZET

Bu çalışmada 1980 sonrası uygulanan döviz kuru politikası ele alınacaktır. 1980 yılında ithal ikamesi politikasından ihracata dönük politikaya yönelinmiştir. Bu dönemde döviz kuru politikası da temelden değişmiştir. Döviz kurlarının belirlenmesi piyasa güçlerine bırakılmıştır. Döviz kuru politikasının temel hedefi dışa açılmanın bir parçası olarak ihracatı teşvik etmektir.

Bu makalede cevabı aranacak ilk soru döviz kurlarının neyin belirlediğidir. İkincisi ise, 1989 sonrası finansal liberalizasyonla birlikte kısa dönemli sermaye hareketlerinin döviz kurları üzerindeki etkisini araştırmaktır.

Bu makalede 1980 sonrası dışa açılma sürecinde Türkiye’de uygulanan kur politikaları değerlendirilecektir. Bu amaçla öncelikle 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri konusunda kısa bir bilgi verildikten sonra dışa açılma döneminde uygulanan kur politikaları temellarımlar itibarıyla değerlendirilecektir.

1. 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin Genel Özellikleri

Liberalizmle birlikte uygulanan ortodoks bir istikrar programı (Şenses; 1988,10). olan ve ekonomide yeni bir dönemin başlangıcı kabul edilen 24 Ocak Kararlarının en önemli özelliği, sadece Türkiye’nin içine düşmüş bulunduğu ekonomik kargaşayı gidermeyi amaçlamıyor, yıllardan beri izlenmekte olan kalkınma stratejisini değiştirerek, ekonomik dengelerin oluşumunda piyasa mekanizmasının rolünü artırmayı hedefliyor olmasıdır.

Gerçekte Türkiye ne serbest piyasa ekonomisi ve ne de istikrar programlarıyla ilk kez 24 Ocak’ta tanışmıştır. Serbest piyasa uygulamaları 1920lerin başına kadar gitmektedir (Kazgan; 1988, 245-256). 1980 öncesinde 1958, 1970, 1978 ve 1979 olmak üzere dört kez de istikrar paketleri uygulamaya koymuştur. 1980 öncesi istikrar paketleri temel bazı ortak özellikler taşımaktadırlar; ithalatı kısıtlayıcı, fakat ihracatı artırmayan devalüasyonlar:

* Bu makale, *Döviz Kurunun Belirlenmesinde Portföy Denge Modeli Yaklaşımı: Türkiye Örneği (1989-1996)* adlı doktora tez özettir.

** Dr., S.Ü. İ.İ.B.F. Öğretim Görevlisi

yurtiçi tasarrufların teşvik edilemediği ve yabancı yatırımların yeterli olmadığı; enflasyonun kontrol edilemediği; dışa açık bir yapılanmanın gerçekleştirilemediği; bunun sonucu olarak da ödemeler dengesi ve borç krizi ile sonuçlanan özelliklere sahiptiler (Şenses; 1988, 3).

Ekonomik idarede karar bütünlüğü, enflasyonu denetim altına alma, mevcut atıl kapasiteyi tam olarak kullanma, ihracatı hızla geliştirme, yurtiçi tasarrufları artırma, yabancı özel sermayeyi teşvik gibi daha önceki istikrar programlarında da rastlanabilecek kısa vadeli amaçları da içermekle birlikte 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri yapısal değişiklikleri de içeren uzun vadeli amaçları kapsamaktadır (Ekzen; 1984, 180-188). 24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin ekonomide yapısal değişiklikleri içeren uzun vadeli temel hedefleri fiyat istikrarını sağlamak, yeterli bir ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek, piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak, kaynak tahsisinde etkinliği sağlamak, dışa açılma yoluyla yapısal değişikliği gerçekleştirmektir. Dolayısıyla ekonominin daha fazla liberalize edilmesi, ekonomik faaliyetlerde devletin rolünün azaltılması ve piyasa güçlerine ağırlık verilmesi temel yaklaşım olmuştur.

Piyasa mekanizmasının yol göstericiliği ve özel kesimin insiyatifinden azami ölçüde yararlanmayı hedefleyen politikalarla ekonominin uluslararası rekabet ortamına uygun dinamik bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır.

Ancak, 24 Ocak Kararları ekonominin bunalımdan çıkarılması amacıyla yürürlüğe konduğundan, kısa vadede enflasyonun kontrol altına alınması, dış ödeme güçlüklerine acil çözümler getirilmesi ve atıl kapasitenin harekete geçirilerek büyüme hızının yükseltilmesi hedeflenmiştir.

Uzun vadeli olarak 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri iki yapısal değişimi sağlamaya yöneliktir. Birincisi, piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak; ikincisi ise, dışa açılmayı sağlamaktır. Piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak, iktisadi kararların serbestçe piyasa göstergelerine göre alınabilmesidir (Yiğitbaşı; 1988, 24). Bu amaçla, serbest piyasa ve özel girişime dayalı olarak ekonominin liberal bir çerçevede yeniden yapılanmasını sağlamak için bir yandan, kamu kesiminin ekonomideki ağırlığı ve müdahaleleri azaltılmaya çalışılırken, öte yandan da ekonomide fiyat mekanizmasını hakim kılacak uygulamalar devreye sokulmuştur. Kamu kesiminin ekonomideki ağırlığı ve müdahalesini azaltmaya yönelik olarak (Kazgan; 1988, 344-353).

- Sigara tekeli kaldırılmış, madenlerin kamulaştırılmasından vazgeçilmiş, KİT'lerin özelleştirilmesine başlanmıştır,
- KİT'lere ürettikleri malın fiyatını kendileri belirlemeleri sağlanarak, Fiyat Tesbit ve Kontrol Komitesi kaldırılmış,
- Tarım ürünleri destekleme alımları sınırlandırılarak, gübre, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyonlar kaldırılmıştır.

Ekonomide fiyat mekanizmasını hakim kılmak amacıyla,

- Faiz oranları serbestleştirilerek, reel faiz politikası izlenmeye başlamış,
- Döviz alım ve satımı liberalleştirilerek, döviz piyasası üzerinde kontroller kaldırılmış ve döviz kurlarının serbest piyasada belirlenmesi ilkesi getirilmiştir.

Ancak, işgücü piyasasında ücretlerin tespiti ve sendikal faaliyetlerle ilgili düzenlemeler 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin Neo-Liberal düşünce ve yaklaşımlara dayanması nedeniyle piyasa mekanizması içinde cereyan etmemiştir. Ayrıca, işgücü piyasasının iktisadi olduğu kadar sosyal boyutları itibarıyla eksik rekabet şartlarına tabi ve dolayısıyla müdahalelere açık piyasalar olması da bunda etken olmuştur.

Ekonominin dışa açılmasını sağlamak, kaynak dağılımında etkinliği artırmak ve ülke içi pazarı uluslararası sistemle bütünleştirmek için dışa açık politikalar uygulamaya konmuştur.

Böylece Türkiye 1980'li yıllara kadar bilinçli olarak uygulamış olduğu ithalatın yerli üretimle ikame edildiği ve yerli üretimin yüksek oranlı gümrük tarifeleri ve kotalarla korunduğu ithal ikamesine dayanan sanayileşme stratejisini terk ederek, ihracatın teşvikine dayanan ve aynı zamanda ithalatı da serbestleştiren liberalleşme ile birlikte dışa açık bir politika izlemeye başlamıştır.

Ekonominin dışa açılmasına yönelik olarak;

- İthalat ve ihracat rejiminde serbestleşmeye gidilmiş,
- Yabancı sermaye teşvik edilerek, kar transferlerine kolaylık sağlanmıştır.

2. 1980 Sonrası Dönemde Uygulanan Kur Politikaları

Döviz kuru politikalarının değerlendirilmesinde 24 Ocak 1980'den sonraki dönemi kendi içinde beş alt dönem altında incelemek yerinde olacaktır. Bu alt dönemler "mini devalüasyonlar dönemi", "günlük kur uygulaması dönemi", "kontrollü esnek kur uygulaması dönemi", "konvertibilite dönemi" ve "nominal çapa uygulaması dönemidir". Böyle bir ayırımda kullanılan temel kriter dönemler incelenirken açıklanacağı gibi döviz kurlarının belirlenme şekli ve kamu otoritesinin kurların belirlenmesindeki rolüdür.

a. Mini Devalüasyonlar Dönemi: 1980 –1981

1980 öncesi karşılaşılan döviz darboğazının en büyük nedeni olarak ihracat yetersizliği görülmüş ve bunun temelinde de uygulanan yanlış kur politikasının yattığı belirtilmiştir.

Bu çerçevede ekonomik programla döviz kuru politikası da temelden değişmiştir. Yeni döviz kuru politikası sadece gerçekçi reel döviz kurunun sürdürülmesi gibi stabilizasyon ölçümlerini getirmemiş, aynı zamanda döviz

ve ödemeler sisteminin de liberalleşmesini amaçlamıştır (Aşıkoğlu, Uçtum; 1995a, 68). Liberal bir dış ticaret rejimi uygulamasıyla birlikte, döviz kurları ihracat potansiyeli bulunan sektörlerin gelişmesini engelleyecek biçimde Türk Lirasının gerçek değerinin üzerinde belirlenmesi uygulamasına son verilerek, TL ABD Doları karşısında %32.7 oranında devalüe edilmiş ve 1 Dolar 47.1 TL'den 70 TL'ye çıkarılmıştır.

Türk parasının değerindeki bu yüksek oranlı ayarlamaların ardından döviz kurlarının ihracatın rekabet gücünü koruyacak, piyasadaki eğilimleri yansıtacak ve çapraz kur değişmelerini dikkate alacak biçimde belirlenmesi temel yaklaşım olmuş, bu amaçla Merkez Bankasının görüşüne dayanılarak Maliye Bakanlığı 1 Mayıs 1981 tarihinde günlük kur uygulamasına geçilinceye kadar sık aralıklarla kur ayarlamasına gitmiştir.

Dönem boyunca 24 Ocak 1980 yılında yapılan %32.7 oranındaki büyük devalüasyon ve % 1.5-5.5 oranları arasında değişen "mini devalüasyonlar" ile TL kuru 13 kez değiştirilerek kümülatif devalüasyon oranı %104'e varmıştır.

24 Ocak'tan 1 Mayıs 1981'e kadar uygulanan kur politikası "düzeltilen sabit kur sistemi" (Çarıkçı; 1991, 102), "resmen açıklanmamış kayan pariteler" (Töre; 1981, 179) olarak adlandırılmaktadır.

Seçilen isim ne olursa olsun dönem boyunca Türkiye'de iç ve dış enflasyon farklarını sürekli gideren gerçekçi, aktif bir kur politikası uygulanmıştır.

b. Günlük Kur Uygulaması Dönemi: 1981-1984

1 Mayıs 1981 tarihinden başlayarak günlük kur uygulamasına gidilerek, kesikli veya kademeli ayarlamalar yerine, süreklilik gösteren bir ayarlama yöntemi ve dolayısıyla daha esnek bir sistem benimsenmiştir. Türk Lirasının dolar karşısındaki değeri; aynı zamanda diğer ülke paralarına ilişkin döviz kurlarının uluslararası para ve kambiyo piyasalarındaki gelişmeler, çapraz kurlar ve ülke ekonomisindeki eğilimler de göz önüne alınarak Merkez Bankası tarafından belirlenmesi yoluna gidilmiştir (Öksüz; 1981, 319). Bu durumda kambiyo kontrolleri dönemine de son verilmiş olmaktadır.

Böylece Merkez Bankası, bir yandan Türk Lirasının resmi kuru ile piyasa kuru arasındaki farkı gidererek, uzun dönemde gerçekçi denge kuruna ulaşip dış dengeyi sağlamayı hedef alırken, öte yandan kur ayarlamasının bir hükümet sorunu, ya da siyasi sorun yaratıyor olmaktan çıkarılmasını amaçlamaktadır.

TL'nin değerinin yapay olarak yüksek tutulmasından vazgeçilerek, sürekli biçimde gerçek değerinde tanımlamak demek olan gerçekçi esnek bir kur politikası uygulamaya konmuştur. Bu dönemde nominal döviz kurları enflasyon oranının üzerinde değişmiş, başka bir ifadeyle TL reel olarak değer kaybetmiştir. Bu durum Tablo 1'den de açıkça görülebilmektedir.

Tablo 1: 1980-1988 Döneminde Döviz Kurlarındaki Gelişmeler

Yıl	Döviz Kuru (TL/\$)	Değişme (%)	TÜFE	SGP	NDK/SGP	Değerlenme
1980	76.0	-	-	76.0	100.0	-
1981	111.2	46.3	39.1	95.8	116.1	16.1
1982	162.6	46.2	31.3	137.5	118.3	18.3
1983	225.5	38.7	31.0	206.6	109.1	9.1
1984	366.7	62.6	47.3	318.5	115.1	15.1
1985	522.0	42.4	45.7	515.7	101.2	1.2
1986	674.5	29.2	33.9	686.6	98.2	-1.8
1987	857.2	27.1	39.2	905.4	94.7	-5.3
1988	1422.3	65.9	73.6	1430.9	99.4	-0.6

Kaynak: TC Merkez Bankası ve DPT. verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Tablo 1'ün birinci sütunu, Türk Lirasının Dolar karşısındaki nominal değerini; ikinci sütunu, nominal döviz kurlarındaki % değişmeyi; üçüncü sütunu, tüketici fiyatlarındaki % değişmeyi; dördüncü sütunu, satınalma gücü paritesine göre Doların Türk lirası değerini; beşinci sütunu ise, nominal döviz kurunun satınalma gücü paritesine oranlamasıyla bulunan ve altıncı sütunda değerlendirme indeksi olarak sunulan Türk Lirasının yüksek veya düşük değerlendirilmesini göstermektedir.

Tablo 1'de görüleceği gibi, 1981 yılında döviz kurlarındaki değişme %46.3 iken, fiyatlar %39.1 oranında değişmiştir. Dönem boyunca bu devam etmiş ve 1984 yılında oranlar sırasıyla %62.6 ve %47.3 olarak gerçekleşmiştir. Türk Lirası reel olarak değer kaybetmiştir. Bu durum, TL'nin satınalma gücü paritesi ve buna göre oluşan düşük değerlendirme indeksinden de takip edilebilir. Düşük değerlendirme indeksine göre TL 1981 yılında %17.2 oranında, 1984 yılında ise %14.5 oranında daha düşük değerlendirilmiştir.

Dolayısıyla, dönem boyunca döviz kuru politikası "pasif sürünen" veya "nisbi satınalma gücü paritesi" olarak tanımlanmasına karşın, gerçekte devam eden reel efektif değer yitirme politikası izlenmiştir.

c. Kontrollü Esnek Kur Uygulaması Dönemi: 1984-1989

29.12.1983 Tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 28 Sayılı Karar, Türk kambiyo rejimi açısından reform niteliğindedir (Kızıl; 1991, 92). Bu Karar ile 1962 yılından beri yürürlükte bulunan 17 Sayılı Karar ve buna ilişkin tebliğler yürürlükten kaldırılmıştır. Daha sonra eksiklikleri tamamlanarak 30 Sayılı Karara dönüştürülen ve 2.7.1984 tarihinde yayınlanan bu Kararla liberalizasyon doğrultusunda önemli adımlar atılmıştır. Şöyle ki, bu karara ilişkin 84-30/1 Sayılı Tebliğ ile Türk parasının yabancı paralar karşısındaki değerinin tespiti Merkez Bankasına bırakılmıştır (7 Temmuz 1984 Tarih, 18451 Sayılı Resmi Gazete, 84-30/1 Karar). Böylece;

- Türkiye'ye döviz ithali serbest bırakılarak, Türkiye'deki kişilerin beraberlerinde döviz bulundurmaları ve hiçbir kayda tabi tutulmaksızın ve menşei sorulmaksızın serbest tasarruf etmeleri sağlanmıştır (Md. 4).

- Türk parası ve Türk parası ile ödemeyi sağlayan belgelerin yurda ithali serbest bırakılmış (Md. 3), işlenmiş kıymetli madenler ile kıymetli taş ve eşyaların ithal ve ihracı serbestleştirilmiştir (Md. 7).

- İhraç bedellerinin %20'si ilgilinin serbest tasarrufuna bırakılmış (Md. 8), görünmeyen işlemlere ilişkin dövizlerin yurda getirilme süreleri kaldırılarak bu dövizlerin ilgililerce serbest tasarruf edilebilmesi imkanı sağlanmıştır (Md. 11).

- Yurt dışına sermaye ihracı Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın iznine bağlanırken hariçte yerleşik kişilerin Türkiye'de gayrimenkul iktisabı, yatırım yapmaları, Türk şirketlerinde hisse satın almaları, yabancı şirketlerin şube yada temsilcilik açmaları serbest bırakılmıştır (Md. 15-16).

- Daha önce dövizlerin tasarruf ve idaresi Maliye Bakanlığı emrinde iken yürürlüğe konulan bu kararlar döviz tahsis ve transfer işlemleri bankalara bırakılmış ve bankaların döviz mevcutlarını bankacılık teamülleri çerçevesinde kullanmaları serbest bırakılmıştır.

30 Sayılı Karar ve 84-30/1 Sayılı Tebliğe ilişkin 1/A Sayılı Merkez Bankası genelgesi ile ticari bankaların döviz kurunun saptanmasındaki rolü devreye sokulmuştur. Merkez Bankası'nın günlük olarak belirlenecek "esas kurun" dövizler için %6, efektifler için %8 alt ve üst limitleri ve dahilinde döviz fiyatlarını bankaların döviz alış ve satış kurları arasında %2 oranını aşmamak kaydıyla serbestçe belirlemeleri kabul edilmiştir (13 Temmuz 1984 Tarih, 18457 Sayılı Resmi Gazete).

Böylece döviz kuru için bir rekabetin ortaya çıkması ve kurun saptanmasında bir ölçüde etkinlik sağlanması amaçlanarak kambiyo rejiminin düzenlenmesinde Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı yetkili merci kılınmıştır.

1 Temmuz 1985 tarihinde bankaların döviz fiyatlarını serbestçe belirleyebilecekleri limitler kaldırılarak bankalara daha geniş yetkiler verilmesine rağmen, bankalar resmi kurdan fazla uzaklaşmamışlardır.

Ancak, bankaların döviz işlem hacmini daraltan "döviz pozisyonu limitleri"nin kaldırılmış olması, banka rezervlerini spekülâtif işlemlere kaydırmıştır. Bunun sonucunda bankalar döviz satıcısı pozisyonundan uzaklaşmışlar, dış yükümlülüklerini yerine getirebilmek için de paralel piyasaya başvurmak zorunda kalmışlardır. Bu şartlar altında bir yandan bankaların aşırı döviz borçlanmalarının halkın mali araçlara olan güvenini sarsıcı bulunması ve TL'nin hızla değer kaybetmeye başlaması, öte yandan yoğunlaşan dış borç taksitleri sonucu döviz arzının yeterli olmaması nedeniyle de Merkez Bankası 14 Mart 1986'da müdahalede bulunarak bankaların resmi kurun %1 alt ve üst sınır içinde kalmalarını sağlamıştır.

Döviz kurlarındaki hızlı artışlar, resmi ve paralel piyasa arasında oluşan fiyat farklılıkları, bankaların spekülâtif hareketlere devam etmeleri, ihracatçıların dövizlerini yurda getirmekte isteksiz oluşu ve artan enflasyon sonucu TL'den kaçışı durdurmak ve döviz dengesini sağlamak amacıyla 4 Şubat 1988 tarihinde yeni kararlar alınmıştır (Ersan; 1988, 46).

TL'den kaçışı durdurmaya ve döviz dengesini sağlamaya yönelik bu kararlarla mevduat faizleri Merkez Bankası güdümünde %75'e yükseltilmiş, ihracatçının dövizini kısa zamanda ülkeye getirmesi amacıyla vergi iadesi oranları değiştirilmiş ve ihracat döviz girişi kontrol altına alınmıştır. İthalat teminatları, zaman içinde düşürülmek kaydıyla artırılmıştır. Bankaların Merkez Bankasına zorunlu döviz devri %15'ten %25'e çıkarılmıştır (TOBB; 1988, 128-129).

29 Temmuz 1988 tarihinde alınan kararlarla döviz kurlarının belirlenmesinde kısmi bir serbesti gündeme gelmiştir. T.C. Merkez Bankası'nda Döviz ve Efektif Piyasaları oluşturulmuştur. Döviz kurlarının Merkez Bankasının yanı sıra bankalar, özel finans kurumları ve yetkili müesseselerle birlikte belirlenmesi kabul edilmiştir. 50.000 dolar veya eşiti diğer cins dövizler üstü işlemlerde ise kurlar taraflarca serbestçe belirlenebilecektir.

Dönem boyunca TL Dolar karşısında enflasyon oranlarına yakın değer kaybetmesine karşın nominal ve reel olarak değer kazanmıştır. 1984 yılında döviz kurlarındaki değişme enflasyon oranının üzerinde gerçekleşmiş, ancak daha sonraki yıllarda nominal döviz kurundaki değişme enflasyon oranındaki değişimin gerisinde kalmıştır. Tablo 1'de düşük değerleme endeksinden de görüleceği üzere, 1984 yılında %14.5 değer kaybeden TL, 1985 yılında %1.5 oranında değer kaybederken, 1987 yılında %4.7 oranında değer kazanmıştır. Bununla birlikte nominal ve reel döviz kurlarının enflasyon oranlarına yakın değer kaybetmesi devam etmiş, başka bir deyişle bu dönemde döviz kurları ihracatın teşviki amacıyla kullanılmıştır (Aşıkoğlu, Uçtım; 1995b, 98). Gerçekten de döviz kuru politikası, yüksek yurtiçi enflasyona karşın ihracatın fiyat rekabetliliğini artırıcı ve koruyucu olmuştur. 1980-1988 döneminde uygulanan aktif döviz kuru politikası ile bir taraftan fiili ihracat fiyatları (1980'de 100'den 1988'te 1893,8'e yükselmiş) fiyat hareketlerinin (TEFE 1980'de 100'den 1988'de 1372,5'e yükselmiş) üzerinde gerçekleşerek ihracat karlı hale gelirken, öte yandan da geleneksel ürünlerin ihracata açılması sağlanmıştır (Abuşoğlu; 1990, 112-132).

Aşağıda Tablo 2, dönem boyunca uygulanan döviz kuru politikasının ihracat ve ithalat üzerindeki etkisini efektif döviz kurları yoluyla ortaya koymaktadır.

Tablo 2: İhracat ve İthalat İçin Efektif Döviz Kurları

Yıllar	NDK	EDKx	EDKm	EDKx/NDK	EDKm/NDK
1980	76.0	92.8	105.5	1.22	1.39
1981	111.2	134.0	154.4	1.21	1.39
1982	162.6	196.1	225.6	1.21	1.39
1983	225.5	278.2	312.9	1.24	1.39
1984	366.7	421.9	375.1	1.15	1.02
1985	522.0	624.0	534.0	1.20	1.02
1986	674.5	806.3	690.0	1.20	1.02
1987	857.2	1024.7	876.9	1.20	1.02
1988	1422.3	1700.3	1455.1	1.20	1.02
1989	2121.7	2536.3	2170.5	1.20	1.02
1990	2608.6	3118.3	2668.6	1.20	1.02

Kaynak: V. N. Balasubramanyam, "Foreign Direct Investment in Turkey", **Conference on The Turkish Economy Since Liberalization**, Ankara: Bilkent, 1992, s. 26.

Tablo 2’te birinci sütun nominal döviz kurlarını; ikinci ve üçüncü sütun daha önce açıklandığı gibi ihracat ve ithalat için efektif döviz kurlarını; dördüncü sütun, efektif döviz kurları yoluyla ihracata sağlanan teşviği; beşinci sütun da efektif döviz kurları yoluyla ithalata getirilen sınırlamayı ortaya koymaktadır.

Tablo 2’ten görüleceği gibi, dönem boyunca ihracat için efektif döviz kurları nominal döviz kurlarının üzerinde seyrederek ihracata ilave bir teşvik sağlanırken, ithalat yüksek efektif kurlar nedeniyle pahalılaştırılarak yurtiçi piyasaya ilave bir koruma sağlanmıştır (Aktan; 1993, 23; Togan; 1993, 229). Örneğin, 1980 yılında bir dolarlık ihracatın ihracatçıya reel getirisi nominal getirinin %22 üzerindedir. Aynı doların ithalatçıya reel maliyeti ise, 1980 yılında nominal maliyetinin %39 daha üstündedir. Başka bir ifadeyle ihracatçıya %22 teşvik sağlanırken, ithalat da %39 pahalılaştırılarak yurtiçi piyasaya aynı oranda koruma sağlanmıştır. İhracatta teşvik ve ithalatta kısıtlamayı gösteren dördüncü ve beşinci sütunlardan anlaşıldığı üzere dönem başında kur politikası ihracatı teşvik etmekle birlikte ithalata getirdiği kısıtlama daha fazladır. 1984 yılına kadar devam eden bu durum dönem başında uygulanan kur politikasının daha çok ithalatı kısıtlama yönünde olduğunu göstermektedir. 1984 yılından itibaren ithalatın liberalizasyonu ithalat için efektif döviz kurunu nominal döviz kurlarına eşitlerken, ihracata sağlanan teşvik devam etmiştir.

d. Konvertibilite Dönemi: 1989-1994

11 Ağustos 1989 tarihinde 1567 Sayılı Kanuna ilişkin olarak alınan 32 Sayılı Karar ve buna ilişkin tebliğlerle kambiyo rejimine getirilen yenilikler bir hukuki reform niteliğindedir.

Uygulanmakta olan liberalizasyon politikaları doğrultusunda, ithalat ve ihracat rejimlerinde olduğu gibi kambiyo mevzuatının da daha liberal bir hale getirilmesi, Türk parasının konvertibiliteye geçişi için gerekli ortamın hazırlanması ve AT'ın ekonomik ve mali politikaları ile uyumunun sağlanması hedeflenmiş (Kızıl; 1991, 93) ve bu doğrultuda bir çok kısıtlayıcı hükümler içeren 30 Sayılı Karar ve buna ilişkin tebliğler yürürlükten kaldırılarak 32 Sayılı Karar ve buna ilişkin tebliğler yürürlüğe girmiştir.

32 Sayılı Kararla Türkiye'de yerleşik kişilerin, özel finans kurumlarının istedikleri kadar döviz bulundurmaları ve bu dövizleri serbestçe kullanmaları sağlanmış, 3.000 dolara kadar bankalardan döviz almaları serbestleştirilmiştir. Bankalara vadeli döviz alım-satımı işlemi yapabilme imkanı getirilmiş, 25 milyon dolara kadar yabancı sermaye ihracına izin verilmiş, yabancıların borsaya kayıtlı Türk menkul kıymetlerini, Türkiye'de yerleşik kişilerin de yabancı borsalara kayıtlı menkul kıymetleri serbestçe satın alabilmeleri imkanı getirilmiştir.

Yurt dışında çeşitli hizmetler sonucu elde edilen dövizlerin serbestçe kullanılması esası getirilmiş, yurtdışına çıkışlarda 3.000 dolara kadar döviz çıkarılması serbest bırakılmıştır.

En önemli değişikliklerden birisi, dışarıda yerleşik kişilerin Türkiye'de, Türkiye'de yerleşik kişilerin de dışarıda Türk parası ile ödeme, tahsilat ve tevdiatta bulunmalarının serbest bırakılmasıdır (11 Ağustos 1989 Tarih, 20249 Sayılı Resmi Gazete).

Böylece alınan kararlarla Türk lirasının konvertibiliteye geçişi için gerekli şartların oluşturulmasına çalışılmıştır.

27 Şubat 1990 tarihinde 32 Sayılı Karara ilişkin tebliğle de yurtdışına çıkışlarda döviz miktarı 3.000 dolardan 5.000 dolara, yabancı sermaye miktarı 25 milyondan, 50 milyon dolara çıkarılmıştır. Türkiye'de yerleşik kişilerin ithalat bedelleri ile görünmeyen işlemlere ilişkin ödemeler için bankalar ve özel finans kurumları vasıtasıyla TL transfer ettirebilmeleri serbest bırakılmış (27 Şubat 1990 Tarih, 20446 Sayılı Resmi Gazete) ve döviz kurlarının kamu otoritesinden bağımsız olarak serbestçe belirlenmesine izin verilmiştir.

15 Mart 1990 tarih ve 32 Sayılı Karara ilişkin tebliğlerle bu hüküm Türkiye'de yerleşik kişiler Türkiye'deki bankalar ve özel finans kurumları vasıtasıyla yurtdışına serbestçe Türk lirası gönderebilirler şeklinde değiştirilmiş, Türk parası ve Türk parası ile ödemeyi sağlayan belgelerin ithal ve ihracı serbest bırakılmış, Türk Lirası üzerinden ihracat yapılması ve ihracat bedelinin Türk Lirası olarak yurda getirilmesi imkanı getirilmiş ve ithal bedellerinin Türk Lirası olarak da transfer edilebilmesine olanak sağlanmıştır (15 Mart 1990 Tarih, 20462 Sayılı Resmi Gazete). 4 Nisan 1990 tarihinde de IMF tarafından TL'nin konvertibilitesi tasdik edilmiştir. Böylece Türk Lirası resmi

konvertibl olmuştur. Ancak, hukuki konvertibilitenin ötesinde fiili konvertibilitenin söz konusu olması için gerekli şartları (Yıldız; 1987, 135-178; Çarıkçı; 1990, 51-53) TL'nin karşılamadığı görülmektedir.

TL'nin konvertibilitesi sermaye hareketlerini de kapsamaktadır. Oysa birçok gelişmiş ülke sermaye hareketlerini tümüyle piyasa mekanizmasına bırakmamasına karşın Türkiye'nin tamamen serbest bırakması tartışılır bir konudur. Gerçekten, ekonomik hayatın tüm yönleriyle liberalleştirilmesi belli bir sıraya göre gerçekleştirilebilecek bir hedef olduğundan, ekonomik yapının belirli bir düzeye gelmesinde sonra alınması gereken bir liberalizasyon kararının gereğinden önce alınması piyasa mekanizmasının ekonomiye zararlı sonuçlar doğurmasına neden olabilmektedir.

Bu açıdan, sermaye hareketlerinin serbest bırakılması Türkiye'nin izlediği liberalizasyon programının son aşaması ve mantıklı bir sonucu olmasına karşın, bunun için gerekli altyapı ve kurumsal düzenin oluşturulmamış olması ve "zamanlama" hatası (Ersel, Sak; 1997, 6) finansal liberalizasyondan beklenen neticelerin elde edilmesini engellemiştir. Konvertibiliteye yüksek enflasyon ve kamu harcamalarının giderek arttığı bir ortamda geçilmesi ağır sonuçlar doğurmuş, spekülasyon sermaye hareketlerini hızlandırmıştır.

32 Sayılı Kararla hükümetin döviz fiyatını, faiz haddini ve para miktarını belirlemedeki gücü yerini uluslararası mali piyasalarla Türkiye arasındaki karşılıklı fon akımlarının belirlenmesine bırakmıştır. Böylece, döviz kuru artık cari işlemler bilançosu açık ve fazlalarına bağlı olarak değişen bir fiyat olmaktan çıkıp, sermaye hareketlerinin belirlediği bir fiyata dönüşmüştür. Dolayısıyla, finansal liberalizasyon hükümetin ekonomiye doğrudan makro ekonomik politikalarla yön verme şansını da azaltmıştır. Liberalizasyon sonucu, döviz kuru ve faiz oranı uluslararası kısa süreli sermaye hareketleri karşısında aşırı duyarlı hale gelmiş ve ülkenin ekonomik değerlerinden kopmuştur.

1990'lı yılların başlarında kamu otoriteleri, enflasyonu belli bir düzeyde tutmak için çeşitli parasal büyüklüklerdeki artışları yabancı dövizlerle emme politikası izlemiştir. Böylece aktif kur politikası yavaş yavaş terk edilmeye başlanmış ve sıkı para politikası yoluyla enflasyonun düşürülmesine feda edilmiştir (Aktan; 1993, 14). Böyle bir politikanın sonucu olarak da TL karşısında yabancı paraların değerleri düşük kalmış, başka bir ifadeyle TL'nin nominal değer yitirme oranı enflasyon oranının gerisinde kalmış ve TL reel olarak değer kazanmıştır.

Aşağıdaki Tablo 3'te 1989-1998 döneminde döviz kurlarındaki gelişmeler görülmektedir. 1989 yılında nominal döviz kuru değişimi-enflasyon oranı farkı 14.2 iken 1990 yılında bu fark 37.3'e ulaşmıştır. Reel olarak da döviz kuru 1989 yılında 4.2, 1990 yılında 19.1 oranında değer kazanmıştır. Satınalma gücü paritesine göre oluşturulan düşük değerlenme rakamlarından da görüleceği gibi, 1993 yılına kadar Türk Lirasının Dolar karşısında değer

kazanması azalarak da olsa devam etmektedir. Reel değer kazanmanın arkasında uyumlu talep politikaları takip etmeksizin reel değer yitirmenin yaşanması ve istikrarlı nominal çapayı yerleştirmeksizin enflasyonu önlemeye teşebbüs etmek yatmaktadır (Aşikoğlu, Uçtum; 1995b, 99). Oysa enflasyonun nedeni olan kamu açıklarını kapatmaksızın enflasyonu düşürmek için döviz kurlarını istikrara teşebbüs enflasyonun düşürülmesi üzerinde önemli bir katkı yapmaksızın reel değer kazanmaya yol açmakta ve ticaret hesabını kötüleştirmektedir (Aşikoğlu, Uçtum; 1995b, 100). Dahası artan kamu kesimi borçlanma gereği yurtiçi reel faiz oranlarını yabancı faiz oranlarının üzerine çıkarmış ve yurtiçine sermaye girişini hızlandırmıştır. Bu da reel döviz kurları üzerine ilave bir baskı yaratmıştır.

Tablo 3: 1989 - 1998 Döneminde Döviz Kurlarındaki Gelişmeler

Yıl	Nominal Döv Kuru	Değişme (%)	TÜFE (%) Değişme	Satınalma Gücü Par.	NDK/SGP	Değerlenme
1989	2121.7	49.2	63.4	2215.5	95.8	-4.2
1990	2608.6	22.9	60.2	3224.8	80.9	-19.1
1991	4171.8	59.9	66.0	4155.7	100.4	0.4
1992	6872.4	64.7	70.1	6882.9	99.8	-0.2
1993	10984.6	59.8	66.1	11082.5	99.1	-0.9
1994	29608.7	169.5	106.3	22108.5	133.9	33.9
1995	45845.1	54.8	93.6	54177.0	84.6	-15.4
1996	81405.0	77.6	80.5	80329.2	101.3	1.3
1997	151865.0	86.6	85.7	147626.1	102.9	2.9
1998	260724.0	71.7	82,4	276199.8	94.4	-5.6

Kaynak: TC Merkez Bankası ve DPT verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

1991 yılından itibaren aşırı değerlenmiş TL politikasından yavaş yavaş vazgeçilmiştir. Körfez Krizi ve erken genel seçim para politikasının gevşemesine yol açmış, artan kamu kesimi açıklarının merkez bankası kaynaklarından karşılanmaya çalışılması döviz kurları ve faiz oranlarının yükselmesine neden olmuştur (Karluk; 1997, 389). 1993 yılında yurtiçi ve yurtdışı faiz farklarının sonucu olarak ülkeye büyük oranda sıcak para girişi yaşanmıştır. Hükümet, piyasalardaki fazla likidite miktarının kurlarda spekülative hareketlere yol açmaması için sıcak para girişini yavaşlatmak ve döviz kurlarını yükseltmek için faiz oranlarını düşürmeyi denemiş, ancak bu durum faiz oranı - kur dengesini bozmuştur. Bu ortamda uluslararası rating kuruluşlarının, Türkiye'nin kredi notunu düşürerek, yatırım yapılabilir ülke derecesinden spekülative ülke derecesine düşürmeleri sonucu sıcak para kaçıışı yaşanmıştır. Bunun üzerine

Merkez Bankası döviz piyasasına müdahale ederek 1994 yılının başında TL'yi % 13.6 oranında devalüe etmiş, ancak piyasada istikrarı sağlayamamıştır ve 5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Kararları yürürlüğe konmuştur. Bu kararlarla TL % 39 oranında devalüe edilmiştir (Merkez Bankası, Yıllık Rapor 1994; 1995, 60).

e. Nominal Çapa Uygulaması Dönemi: 5 Nisan 1994

5 Nisan 1994 sonrası uygulanan kur politikalarını değerlendirirken, 5 Nisan Tedbirleri ile döviz kurlarının nominal çapa olarak kullanılmasıyla ilgili teorik bazı açıklayıcı bilgiler vermek faydalı olacaktır.

5 Nisan Tedbirlerine yol açan gelişmelerin başlangıcı 1989 yılına kadar gitmektedir. 1989 yılı 1980 sonrası uygulanan ekonomi politikaları açısından dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bir yandan bölüşüm politikalarında popülizme dönüş; öte yandan da dışa dönük liberalleşmede yeni ve cüretli adımlar atılmıştır. Bu süreç Türkiye ekonomisinde 1994 kriziyle sonuçlanacak olan sonunda başlangıcı olmuştur. Bölüşüm politikalarında bir yandan 1989 yılının işçi eylemleri, öte yandan yerel seçimler sonucu kamu kesimi ücretlerine yapılan %142'lik zammı destekleme alımlarına ayrılan kaynakların artırılması takip etmiştir. Özel sektördeki toplu sözleşmelerde benzer ücret artışlarıyla sonuçlanmış, 1989-1990 yılları içinde sanayi kesiminde reel ücretler %51 artış göstermiştir (Boratav; 1995, 683). Buna ilave olarak, 1989 yılında 32 Sayılı Kararla sermaye hareketleri ve mali piyasalar serbestleştirilerek dışa kaçan sıcak paranın ülkeye çekilmesi amaçlanmıştır. Böylece, yapısal ve finansal dengesizliklerin serbestleşme ile aşılabileceği umulmaktadır. Çünkü, 1989 yılına Türkiye ekonomisi stagflasyon ile girmiştir. 1989 yılı başında fiyatlar yükselirken üretim düşmüş, reel yatırımlar azalırken, dış ticarete konu olmayan sektörlerle doğru bir yatırım yönelmesi olmuş, tüketim artmış, reel ücretler düşerken faizler yükselmiş, kamu açıkları büyümüş fakat cari işlemler dengesi fazla vermiştir (Merkez Bankası Yıllık Rapor 1990; 1991, 12). Bu durum enflasyonu körüklemiş ve sonuçta TL'den kaçış başlamıştır.

Yukarıda da anlatıldığı gibi, 1990 yılından itibaren kamu kesimi açıklarının hızla artması, devletin nakit açığını monetizasyon ve yoğun biçimde iç ve dış borçlanma ile finanse etmesi, artan enflasyon ve bozulan ödemeler dengesi açıkları ile ülkede ekonomik dengeleri bozan ve ekonomiyi krize sürükleyen 32 Sayılı Kararla mali piyasaların erken ve aşırı ölçüde serbestleştirmenin doğurduğu olumsuz gelişmeler 5 Nisan Tedbirlerinin alınmasına yol açmıştır.

5 Nisan Kararlarının öncelikli amacı mali piyasalarda istikrarı sağlamak, enflasyonu düşürmek, Türk Lirasına istikrar kazandırmak, ihracatı artırmaktır. Böylece, ekonomide bozulan dengeler yeniden kurulacak ve ekonomik istikrar sağlanacaktır. Ancak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı, sosyal denge-

leri de gözeten sürdürülebilir bir temele oturtmak için yapısal değişikliklerin de yapılması gerekiyordu. Bu çerçevede alınan tedbirler birincisi "*konjektürel*" nitelikte kısa vadeli, diğeri "*yapısal*" nitelikte uzun vadeli olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. Konjektürel tedbirler; döviz kuru, ücret, fiyat politikaları, merkez bankası ve bankacılık sektörü, sermaye piyasası ile ilgili olarak piyasalarda dengeleri kurmaya ve istikrarı sağlamaya yönelik tedbirleri; kamu gelirleri ve harcamaları dengesinin sağlanması ile ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasına yönelik tedbirleri içermektedir. Yapısal nitelikte düzenlemeler ise, özelleştirme, kamu iktisadi teşebbüslerinin iyileştirilmesi, yerel yönetimlere ilişkin idari ve mali düzenlemeler ile sosyal güvenlik reformundan oluşmaktadır (Parasız; 1996, 255-268).

Ancak, 5 Nisan Tedbirleri kısa vadede amaçlanan hedeflere ulaşmada ki kısmi başarısına karşın, ekonomide istikrarı sağlayamadığı gibi, yapısal değişikliği de gerçekleştirilememiştir (Parasız; 1996, 297-352; Karluk; 1997, 390-404).

5 Nisan Tedbirleri yarı heteredoks bir program olması nedeniyle sabitleştirilmesi öngörülen anahtar fiyat, dolayısıyla nominal çapa olarak döviz kurları seçilmiştir (Gould; 1996, 1-19). Nominal çapa yaklaşımı, monetarizmin bir versiyonudur. Döviz kuru, yurtiçi enflasyon oranını ticaret ortağı ülkelerin enflasyon oranına çapalamak için kullanılmaktadır. Döviz kuru politikası da enflasyonun düşürülmesi hedefine odaklanmıştır. Nominal çapa uygulamasında yüksek enflasyona oranına sahip olan ülke döviz kurunu düşük enflasyon oranına sahip ticaret ortağının parasına sabitler.

Nominal çapa politikası iki amacı gerçekleştirmeye yöneliktir; birincisi, disiplin; ikincisi, kredibilitedir (Corden; 1994, 76-78). Nominal çapa uygulaması para politikasını içsel kılarak, bu politikayı ve maliye politikasını sınırlamaktadır. Merkez bankasının reel para talebindeki büyümenin üzerinde yurtiçi kredi yaratmasına izin verilmemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde mali açıklarında monetizasyon ile karşılaşılması hükümetlere bütçe açıklarını finanse etme imkanı verdiğinden - para politikası maliye politikasına servis yapmak zorunda kaldığından - parasal disiplin mali disiplini de beraberinde getirmektedir.

İkinci amaç olan kredibilite ise, mal, faktör ve döviz piyasasında enflasyon oranının düşük ülkenin enflasyon oranına bağlandığına, başka bir deyişle, bu piyasalardaki fiyatların döviz kurunu takip etmesi gerektiğine inanılmasıdır. Bu inanç, hükümetin uygulamayı taahhüt ettiği döviz kuru, para ve maliye politikalarına güveni ifade etmektedir. Özellikle işgücü piyasasında bu önemlidir. Çünkü, nominal ücretlerin enflasyon oranının üzerinde seyretmesi ülkenin rekabetliliğini bozacaktır.

Böylece, nominal çapa yaklaşımı hem hükümetin, hem de özel sektörün davranışlarına dayanak teşkil etmektedir. Ancak, nominal çapa uygula-

masını yukarıda açıklanan amaçlar çerçevesinde değerlendirmek için birkaç önemli nokta üzerinde durmak gerekmektedir (Corden; 1994, 78-82). Her şeyden önce, enflasyonu düşürmek için sıkı para politikası uygulamasının her zaman arzu edilip edilmemesidir. Yüksek enflasyon önemli bir sorun olmakla birlikte, bazı durumlarda gerekli görülebilmektedir. Çünkü, enflasyon, kamu harcamalarını finanse etmede en kolay uygulanabilecek olan bir vergi -enflasyon vergisi- niteliğindedir.

İkinci olarak, döviz kuru politikasının tek hedefi enflasyonu düşürmek olmayabilir. Onun yerine, reel ücretler ve reel döviz kurları hedef değerler olarak seçilebilir. Nihayet son olarak, uygulanan politikalarda disiplin ve kredibilite amaçlarına ulaşmak için nominal çapa yaklaşımı tek yol da olmayabilir. Örneğin, hükümetler, döviz kurlarında serbestlik sağlarken, enflasyonu düşürmek için anti-enflasyonist bir para politikası uygulayabilirler.

5 Nisan 1994 tarihinde yürürlüğe konulan Ekonomik İstikrar Tedbirleri sonucunda ekonomide fiyat istikrarını sağlayabilmek amacıyla sıkı para politikası uygulamaya konulmuştur. İstikrar tedbirlerinin önemli bir parçasını oluşturan kur politikası ise enflasyonun düşürülmesinde kurların nominal çapa olarak kullanılmasını öngörmektedir.

Döviz kuru için aylık hedefler belirlenmiş, 1994 yılının ilk yarısında uygulanan ekonomik politikalar karşısında dolar ve mark reel olarak değer kaybetmiştir. Düşük kur ve yüksek faiz, kısa vadeli döviz girişini teşvik etmiş ve döviz rezervleri Cumhuriyet tarihinin en yüksek seviyesine çıkmıştır. Fazla döviz girişi ekonomik dengeleri olumsuz yönde etkilediği için Eylül 1995 tarihinde kısa vadeli döviz girişini önlemek için tedbirler alınmıştır. Bu çerçevede Merkez Bankası kısa bir süre için döviz alımını durdurmuş, bankaların yurtdışından sağladıkları döviz kredilerinin maliyetini artırarak, döviz kredilerine %6 oranında fon koymuştur. Bunun sonucunda döviz kurlarındaki artış, 1995'in son üç ayında enflasyon oranının üzerinde gerçekleşmiştir. Kur artışının istikrarlı bir piyasada ve öngörülebilir nitelikte gerçekleşmesini sağlamak için 25 Aralık 1995 tarihinde Merkez Bankası bünyesinde vadeli işlemler piyasası oluşturulmuştur (Karluk; 1997, 529).

Döviz kurları 5 Nisan 1994 tarihine kadar 3.7.1991 tarih ve 20918 Sayılı resmi gazetede yayınlanan Merkez Bankası genelgesine göre belirlenmekteydi. 5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Tedbirleri çerçevesinde 5.4.1994 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Merkez Bankası Genelgesi ile (1-A/B) döviz kurlarını belirleme ilkesi yeniden düzenlenmiştir. Buna göre ticari ve ticari olmayan işlemlere ilişkin olarak yapılan döviz efektif alım-satım işlemlerinde uygulanacak döviz kurları, bankalar, yetkili müesseseler, özel finans kurumları ve PTT'ce piyasa kuralları dahilinde serbestçe belirlenecektir. Ancak, bankalar arası döviz piyasasında verilen Türk Lirası alış ile satış kotasyonları arasındaki fark %3'ü geçmeyecektir. Ticari ve ticari olmayan işlem-

lere döviz cinslerine göre uygulanan Türk Lirası kurları, ilgili kuruluşlarca günlük olarak Merkez Bankasına bildirilecektir. Merkez Bankası'nca her iş günü sonunda ilan edilecek günlük kurlar, uluslararası ve iç piyasalardaki gelişmeler dikkate alınarak serbestçe oluşacaktır.

1994 yılında yüksek oranlı devalüasyonun akabinde nominal döviz kuru enflasyon oranındaki değişimin oldukça üzerinde değer kaybederken, 5 Nisan Tedbirleri sonucu uygulamaya konan döviz kurlarının enflasyonun önlenmesinde nominal çapa olarak kullanılması nedeniyle 1995 yılında nominal döviz kurundaki değişim enflasyon oranının gerisinde kalarak reel olarak değer kazanmıştır. Ancak 1996 yılından itibaren döviz kurlarının nominal çapa olarak kullanılmasından vazgeçilerek, enflasyon oranındaki değişimleri yansıtacak şekilde gerçekçi kur politikasının uygulamasına dönülmüş ve TL enflasyon oranına yakın değer kaybetmeye başlamıştır. Tablo 6'dan görüldüğü gibi, 1994 yılında devalüasyon sonucu Türk Lirasının reel değer kaybı %33.9 iken, 1995 yılında %15.4 reel değer kazanmış, 1996 ve 1997 yıllarında sırasıyla %1.3 ve %2.9 reel değer kaybına uğramıştır.

3. Türkiye'de Uygulanan Kur Politikalarının Değerlendirilmesi

1980 yılı diğer alanlarda olduğu gibi kur politikası alanında da bir dönüm noktasıdır. Bu hem döviz kurlarının belirlenmesi açısından, hem de o güne kadar değişik yollarla uygulamaya çalışılıp da başarısız olan kur politikasının dışa açılma, dolayısıyla ihracatın teşvikinde kullanılabilir bir araç haline getirilmesi açısından bir dönüm noktasını teşkil etmektedir.

24 Ocak Tedbirleriyle birlikte döviz kurlarının belirlenmesinde daha esnek bir sisteme geçilmiştir. Uygulamada bazı farklılıklar olmakla birlikte, döviz kurlarının belirlenmesinde piyasa mekanizması devreye sokulmuştur. Böylelikle kısmen de olsa, döviz kurlarının belirlenmesi bir hükümet sorunu olmaktan çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu aslında dışa açık liberal politikalarında mantıklı bir sonucudur. Çünkü, 24 Ocak Tedbirleri fiyatların yol göstericiliğinin hakim olduğu piyasa mekanizmasını amaçlamaktadır. Bu çerçevede bütün fiyatların, mal piyasasında mal fiyatlarının, işgücü piyasasında ücretlerin, para piyasasında ise faiz ve döviz kurlarının belirlenmesinde idari kararlardan çok, piyasa güçlerinin belirleyiciliği amaçlanmıştır. Uygulamada döviz kurlarının belirlenmesinde resmi otorite ön planda olmakla birlikte, enflasyon ve çapraz kur farklılıklarını giderecek biçimde belirlenmiştir. Dolayısıyla döviz kurlarının belirlenmesinde, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de, uygulama tam serbest kur sistemi değil; fakat oldukça esnek bir sistem benimsenmiştir.

1980 sonrası kur politikalarının değerlendirilmesinde ikinci çıkış noktası ise kur politikasının, 1980 öncesinde de uygulanıp başarısız olmasına karşın, dışa açılma politikalarının önemli bir aracı olmasıdır. Bu hem döviz kurlarının ülke içi ve yabancı enflasyon farklılıklarını giderecek şekilde gerçekçi belirle-

nerek ülke ekonomisini uluslararası ekonomiye entegre edilmesi açısından; hem de özellikle dışa açılma politikasının temel ayağının ihracatı teşvik etme olması nedeniyle, yüksek enflasyona rağmen ihracatın fiyat rekabetliliğini koruyup geliştirmesi açısından geçerlidir. Bu anlamda sanayileşme politikalarıyla tutarlı, daha aktif ve gerçekçi bir kur politikasının izlendiği söylenebilir.

Çünkü, 1980 öncesi dönemde uygulanan korumacı dış ticaret politikası ile sabit döviz kuru sistemi, dışa kapalı, dış dünya ile rekabet edemeyen bir sanayi yapısının oluşmasına neden olmuştur.

Döviz kurlarındaki değişmelerin ülkeler arasındaki enflasyon farklılıklarını yansıtıp yansıtmadığı, başka bir deyişle aşırı değerlenip değerlenmediğini belirlemenin birkaç yolu vardır. Bunlardan birisi enflasyon farklılıklarına göre oluşturulmuş, ülke parasının satınalma gücünü ortaya koyan satınalma gücü paritesidir. Bundan önceki bölümde de ortaya konduğu gibi, satınalma gücü paritesi açısından TL'nin bazı yıllar istisna olmakla birlikte, düşük değerlenmesi veya ülkeler arası enflasyon farklılıklarına yakın oranda değişmiş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla TL'nin reel değer kaybı enflasyon farklılıklarını yansıtacak oranda, hatta bazı yıllarda daha fazla oranda olmuştur.

Paranın aşırı veya düşük değerlenmesini ölçmenin bir diğer yolu ise, reel kurlara bakmaktır. Reel kurlar satınalma gücü paritesinden farklılaşmaktadır. Şöyle ki, reel kurlar da paranın satınalma gücünü vermekte ve enflasyon farklılıklarını yansıtmakla birlikte, reel kurlar genelde ülke parasının sadece bir para için değil, uluslararası ödemelerinde kullandığı birkaç para biriminin ağırlıklı ortalamasına göre hesaplanmaktadır. Ayrıca reel kurlar hesaplanırken, dış ticaret ilişkisi içinde olunan ülkelerin toplam dış ticaret hacmi içindeki payları da ağırlıklı olarak hesaplamaya katılmaktadır. Dolayısıyla reel kurlar, aynı zamanda ülkenin rekabetliliğini de belirlemektedir.

Ancak gerek reel kurların hesaplama yöntemleri, gerekse temel alınan baz yıl farklılıkları değerlendirmeyi güçleştirmektedir. Türkiye'de Merkez Bankası, Devlet Planlama Teşkilatı ve Reuters adına Faruk Selçuk tarafından yapılmış üç reel kur hesaplaması mevcuttur. Ancak reel kurların hesaplanmasında kullanılan baz yılı, fiyat indeksleri ve para ve ülkelerin ağırlıklarının farklılaşması nedeniyle reel kurlar da farklılaşmaktadır. Hesaplama yöntemleri tartışmalara konu olmakla birlikte, Merkez Bankası ve DPT reel kur indeksleri dönem boyunca TL'nin düşük değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Örneğin, DPT'nin reel kur indeksine göre TL 1982 yılında %2.56 oranında düşük değerlendirilmişken; 1988 yılında düşük değerlendirme oranı %22.68'e ulaşmıştır. 1990 yılında %0.17 aşırı değerlendirilen TL, 1993 yılında %6.36, 1994 yılında da devalüasyonla birlikte %24.06 oranında düşük değerlendirilmiştir (DPT; 1997, 64). Merkez Bankası verileri de aynı oranda olmamakla birlikte, düşük değerlendirilmiş kur politikası uygulandığını doğrulamaktadır.

Düşük değerlenmiş kur politikası, dışa açılmayla birlikte ihracatın teşvikinde de önemli rol oynamıştır. Sürekli reel düşük değerlenme politikası bir yandan enflasyonun Türk Ekonomisinin rekabetliliği üzerindeki olumsuz etkisini giderirken; öte yandan da doğrudan ve dolaylı teşviklerle birlikte ihracatın fiyat rekabetliliğini artırmıştır.

Yapılan birçok ampirik çalışma döviz kurları ile ihracat arasında oldukça sıkı bir ilişkinin varlığına işaret etmektedirler. Özellikle, 1988 öncesi dönemde ihracatın artışında döviz kuru politikasının ihracat teşviklerinden daha etkili olduğu, hatta ihracat artışının yaklaşık %35-40'ının döviz kuru politikasına bağlı olduğu bulunmuştur (Aşıkoğlu, Uçtum; 1995a, 102).

Ancak, düşük değerlenmiş kur politikası ile aynı döneme rastlayan ihracat teşvikleri ve ithalatın liberalizasyonunun ihracat üzerinde önemli etkiler yaratması, kurların doğrudan etkilerinin saptanmasını güçleştirmektedir. İhracatın artışında sübvansiyon ve telafi önlemleri adı altında sağlanan teşviklerle, mevcut atıl kapasitenin varolması ve reel ücretlerin düşük tutulması da etkili olmuştur. Örneğin, Togan 1990 yılı itibariyle 49 sektör için efektif sübvansiyon oranını %187.7 olarak hesaplarırken (Togan; 1993, 236); Aktan, 1989 yılı itibariyle toplam nominal sübvansiyon ve telafi önlemlerinin %33.8'e ulaştığını belirtmektedir (Aktan; 1993, 23).

ABSTRACT

In this study, we examine exchange rate policy during the 1980s' which represent a new period different from 1980s'earlier. 1980 was a beginner of a new policy which has changed development policy from import substitution to export leading policy. During this period, exchange rate policy changed substantially. Determination of exchange rate is leaved to market forces. The main purpose of exchange rate policy is to support export as a part of new open policy.

The first question attempted to answer in this article is that what forces determines exchange rate. The second question answered is, during the financial liberalization, which was began 1989, the effect of short term capital fligth on exchange rates.

For this purpose first of all, some basic short information will be given about 24 January 1980 Economic Stabilization Packet and then exchange rate policy analyzed.

KAYNAKÇA

- Abuşoğlu, Ömer; **Döviz Kuru Politikası ve İhracat Üzerine Etkisi: 1980-1988 Dönemi**, Ankara: TOBB Yayın No: Genel 151, Ar-Ge 64, 1990.
- Aktan, Okan H.; "GATT ve AT Mevzuatı Karşısında Türkiye'nin İhracat Teşvik Politikaları: Geçmişi ve Geleceği", **3. İzmir İktisat İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler**, Ankara, 1993, s. 83-102.
- Aşıkoğlu, Yaman; Uçtum, Merih; "*A critical Evaluation of Exchange Rate Policy in Turkey*", **Finance, Exchange Rates and Financial Liberalization, Collected Works of Yaman Aşıkoğlu, Yaman Aşıkoğlu**, Ankara, Capital Markets Board, Publication Number 24, 1995, s. 89-116.
- Aşıkoğlu, Yaman; Uçtum, Merih; "*Strategic Aspects of Exchange Rate Policy in A Developing Country*", **Finance, Exchange Rates and Financial Liberalization, Collected Works of Yaman Aşıkoğlu, Yaman Aşıkoğlu**, Ankara, Capital Markets Board, Publication Number 24, 1995b, s. 117-124.
- Boratav, Korkut; "İktisat Politikaları: 1980-1994", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, 1995, s. 678-685.
- Corden, W. Max; **Economic Policy, Exchange Rates, and the International System**, Oxford, Oxford University Press, Third Edition, 1994.
- Çarıkcı, Emin; "*Türk Lirasının Resmi Konvertibilitesi ve İktisadi İstikrar*", **Türkiye İktisat**, Yıl: 3, Sayı: 8, Mayıs 1990, s.51-54.
- DPT, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950 - 1997)**, Ankara, 1998.
- Ekzen, Nazif; "*1980 Stabilizasyon Paketinin 1958, 1970 ve 1978-1979 Paketleri ile Karşılaştırmalı Analizi*". **Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Ed. İlhan Tekeli, Çağlar Keyder, Ankara: Yurt Yayınları, 1984, s. 180 - 188.
- Ersan, İhsan; **Bankalarda Döviz Yönetimi**, Ankara: Türkiye Bankalar Birliği Yayın No: 150, 1988.
- Ersel, Hasan; Sak, Güven; "*Söyleşi*", **İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl: 12, Sayı: 133, Nisan 1997, s. 2-7.
- Gould, David M.; "*Does the Choice of Nominal Anchor Matter?*", **Federal Reserve Bank of Dallas, Working Paper 96-11**, 1996.
- Karluk, Rıdvan; **Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim**, 5. Baskı, İstanbul, Beta Basımevi, 1997.

- Kazgan, Gülten; **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, İstanbul: Altın Kitaplar, 2. Baskı, 1988.
- Kızıl, Ahmet; "*Türk Kambiyo Mevzuatında Liberalleşme ve Bunun Uluslararası İlişkilerimize Yansıması*", **1980-1990 Döneminde Türkiye'de Ekonomik Politika ve Uygulamalar**, HDT Müsteşarlığı Araştırma Dizisi, 1991, s. 83-109..
- Öksüz, Suat; "*Kalkınma Sürecinde Döviz Kuru Politikası, Dış Açık, Enflasyon ve Büyüme Hızı İlişkisi*", **2.Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler**, İzmir, 1981, s. 319.
- Parasız, Ilker; **Kriz Ekonomisi**, Bursa: Ezgi Kitabevi, İkinci Baskı, 1996.
- Senses, Fikret; "*An Overview of Recent Turkish Experience with Economic Stabilization and Liberalization*", **Liberalization and the Turkish Economy**, Ed. Tevfik F. Nas, Mehmet Odekon, Greenwood Press, 1988, s. 3-17.
- T.C.Merkez Bankası Yıllık Rapor 1990**, Ankara, 1991.
- T.C.Merkez Bankası Yıllık Rapor 1994**, Ankara, 1995.
- TOBB, **1988 Yılı Mali Politikaları ve 4 Şubat Tedbirleri: Görüşler ve Değerlendirme**, Yayın No Genel: 71, Ankara, 1988.
- Togan, Sübidey; **1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejime ve Dış Ticaretin Liberalizasyonu**, Türk Eximbank Araştırma Dizisi: 1, 1993.
- Töre, Nahit; "*1971 Sonrasında Türkiye'de İzlenen Döviz Kuru Politikası*", **Ekonomik Yaklaşım**, Yıl: 2, Cilt: 2, Sayı: 1, 1981, s. 14-28.
- Yıldız, Rifat; **Konvertibilite**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 639, 1987.
- Yiğitbaşı, Şahabettin; "*Kalkınma Politikası*", **KTO Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 10, Aralık 1988, s. 22-26.
- 11 Ağustos 1989 Tarih, 20249 Sayılı Resmi Gazete.
- 13 Temmuz 1984 Tarih, 18457 Sayılı Resmi Gazete.
- 15 Mart 1990 Tarih, 20462 Sayılı Resmi Gazete.
- 27 Şubat 1990 Tarih, 20446 Sayılı Resmi Gazete.
- 7 Temmuz 1984 Tarih, 18451 Sayılı Resmi Gazete, 84-30/1 Karar.